

Bog anmeldelser Noter nr. 241

Undervisningsbøger:

Poul Steiner Jensen, Christina Jørgensen og Torben Rugberg Rasmussen: Mellemøsten i virkeligheden. Systime 2023. 104 sider, 128 kr. ekskl. moms.

Johnny Thiedecke: Skæbnestunder i Danmarkshistorien 1864-1920. Forlaget Pantheon 2024. 207 sider, 230 kr..

Eva Becher: Hekse. Et forløb fra Historieportalen. Systime 2023, 100 sider, 120 kr + moms.

Niels Wium Olesen: Danmark under besættelsen. Et forløb fra Historieportalen. Systime 2023, 137 sider, 160 kr., ekskl. moms.

Historisk faglitteratur:

Dorthe Chakravarty: Irma. Alt det, du havde glemt, du kunne huske. Strandberg Publishing 2023. 176 sider, rigt illustreret, 299,95 kr.

Jacob Halvas Bjerre: Den tyske skole og besættelsen. Gads Forlag 2023. 392 sider, 299,95 kr.

Anders Agner Pedersen: Kampen om Det Hvide Hus. Lindhardt og Ringhof 2024. 336 sider, 329,95 kr.

Reg Grant (red.): Bogen om historie. Store ideer enkelt forklaret. Med forord af Rane Willerslev. Oversat af Dorthe Klyvø, Forlaget Bark 2023 (Engelsk 2016). 352 sider, illustreret i farver, 299,95 kr.

Torben Svendrup: Da påsken kom til Danmark. Kristeligt Dagblads Forlag 2024. 214 sider. 249,95 kr.

Torben Hangaard: Fra Roms grundlæggelse til Kejser Nero. En fortælling om oldtidens Rom. Forlaget Mellemsgaard 2024. 208 sider, 199,95 kr.

Ulla Varnke Sand Egeskov og Bodil Frandsen: Hvis (atom)krigen kommer. Gads Forlag 2024. 152 sider, 249,95 kr.

Lea Wind-Friis: Bondehjerter. En familiehistorie om besættelsens største forræderisag. Politikens Forlag 2024, 285 s., illustreret, pris 300 kr.

Erik Gøbel: Guldet fra Øresund. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr.

Gert Sørensen: Italia. Italienske historier, kulturer og identiteter fra år 1000 til i dag. Forlaget Orbis 2023. 623 sider, 399 kr.

Torben Hansgaard: Landbrugslandet Danmark. Erhverv og samfund gennem 6000 år. Forlaget Hansgaard 2023. 379 sider, illustreret, 400 kr.

Stefan Torfason og Dan H. Andersen: På togt til Konstantinopel - skibspræst Diderik Tops rejsejournal mellem København og Konstantinopel 1757-58. Frydenlund 2024. 215 sider (rigt illustreret), 299,95 kr.

Charlotte Appel og Nina Christensen: På sporet af børn og bøger. Læsekultur og medier 1750-1850. Gad 2023. 352 sider, 399,95 kr.

Iben Overgaard (red.): Kraft og skønhed. Joakim Skovgaards udsmykning i Viborg Domkirke. Strandberg Publishing 2023. 256 sider (rigt illustreret), 299,95 kr.

Thomas Hee: Bomber for Stalin. Lindhardt og Ringhof 2024. 304 sider, 299,95 kr.

Tom Holland: PAX. Krig og fred i Roms guldalder. Kristeligt Dagblads Forlag 2023. 410 sider, 295 kr.

Michael Bregnsbo: Enevælden. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2023. 100 sider, 129,95 kr.

Undervisningsmateriale

Ny bog til historie og KS om Mellemøstens virkelighed

Poul Steiner Jensen, Christina Jørgensen og Torben Ruggberg Rasmussen: Mellemøsten i virkeligheden. Systime 2023, 104 sider, 128 kr. ekskl. moms.

kelt grænser til overmod.

Bogens force er de mange cases og kilder, og jeg vil ikke lægge skjul på, at jeg ville have foretrukket en bog, der blot bestod af cases og kilder. Teksterne, brødteksterne om man vil, der leder op til cases og kildetekster i Mellemøsten i virkeligheden, er svære at læse, synes undertegnede. Hvordan skal man fx som kursist forstå Osmannerriget på blot 28 linjer, fraregnet boks til læsefokus og boks til læsefaglighed samt et maleri, der alle skal hjælpe kursisten til at forstå de 28 linjer – på de to sider opslaget om Osmannerriget fylder i bogen? Det er den evige udfordring med formidling af store emner for elev- og kursistgrupper, der ikke er de store eller fødte læsere. Men jeg synes personligt, at der mangler mere kontekst, tider/perioder og årstal til de udmærkede korte tekster. Det må svært at forstå, hvad der kommer før noget andet, når der nærmest ikke fremkommer fx årstal. Jeg er med på at det kan lyde gammeldags, men kontekst er dog ofte bundet til tid(er) og steder ud over personer m.m.

Der er fornem brug af nye måder at tilgå emnet på, der er i øjenhøjde med læseren, som fx prinsesse Latifas historie. Men efter at jeg har læst bogen synes jeg ikke emnerne hænger rigtig sammen, selv om det er en fornøjelse rent historiefagligt på blot 104 sider at berøre emner som muslimsk levemåde, politik i Mellemøsten, lidt om hele Mellemøstens historie, Det Arabiske Forår og hvad oliestarterne "egentlig har gang i". Jeg håber, at der allerede findes, eller der måske kan produceres, en didaktiseret fremgangsmåde for brugen af bogen, fx i en detaljeorienteret forløbsbeskrivelse, for jeg er sikker på, at forfatterne har en god plan bag denne bogs opsætning og afsnit.

Til Systime vil jeg bede om, hvis bogen skal i flere oplag, at sidetal kommer i en farve man kan se. Alt i alt er det ikke

umiddelbart en bog, jeg ville kunne anvende 1:1, dertil springer bogen ganske enkelt for meget i emner og tema-tikker, som jeg desværre ikke helt kan gennemskue den røde tråd i. Men jeg vil gerne give forfatterne en cadeau til titlen "Mellemøsten i virkeligheden". Det er ganske modigt, når man tænker på, at det selv her i lille Danmark, og ganske umuligt i selv min egen familie, at blive enige om, hvad virkeligheden egentlig er i Mellemøsten – særligt nu hvor Mellemøsten atter er i brand.

Brian Dupont Larsen

Materiale til skæbnestunder 1864-1920

Johnny Thiedecke: Skæbnestunder i Danmarkshistorien 1864-1920. Forlaget Pantheon 2024. 207 sider, 230 kr.

Johnny Thiedecke er en velkendt forfatter for mange af Noters læsere. Denne er den femte i rækken af Skæbnestunder i Danmarkshistorien. En skæbnestund er i denne bog en afgørende eller markant begivenhed i Danmarks historie – en lidt mere vag definition end afgørende øjeblikke. Når det er sagt, er de skæbnestunder som

Thiedecke har med i sin bog alle relevante og vigtige, hvis man vil forstå det moderne Danmark. Til hver skæbnestund er foruden en kort introduktion en blandet mængde af billeder, fremstillinger og tekster.

- Krigen 1864 [70 sider, 17 tekster, 23 billeder]
- Socialismen kommer til Danmark [13 sider, 5 tekster, 1 billede]
- Louis Pio og Slaget på Fælled [19 sider, 8 tekster, 3 billeder]
- Septemberforliget 1899 [10 sider, 6 tekster, 4 billeder]
- Systemskiftet 1901 [8 sider, 3 tekst, 2 billeder]
- Sønderjydernes skæbne under 1.verdenskrig [4 sider, 2 tekster]
- Kvindernes valgret 1915 [17 sider, 6 tekster, 9 billeder]
- Salget af de Vestindiske Øer 1916 [22 sider, 8 tekster, 6 billeder]
- Påskekrise og Genforening 1920 [28 sider, 5 sider, 12 billeder]

Den helt store styrke ved Skæbnestunder er det rige kilde-materiale, som på nær 10 tekster ikke findes på nettet. Teksterne er også velvalgte og giver et godt udgangspunkt for at arbejde med de specifikke begivenheder. Svaghe-derne er nogle meget korte tekstintroduktioner og nogle meget lange tekster, som gør det vanskeligt at bruge bogen direkte – specielt i eksamenssammenhæng. Her må

læreren selv på arbejde med at skrive elevenne tekstin-
troduktioner og korte teksterne af. Desuden er introduk-
tionsteksten til de fleste emner for kort og ikke-teoretisk
og her må suppleres med andre fremstillinger for at give
konteksten for læsningen af teksterne. Af mere konkrete
kommentarer undrer det denne anmelder at specielt Lou-
is Pio og Slaget ved Fælleden ikke medbringer nogle af
de pointer, som findes i Bent Egaa Kristensens Historisk
Metode s.152-157,168-172 og 206-211, som i høj grad kan
hjælpe til at forstå, hvorfor begivenheden beskrives som
den gør.

Samlet set vil bogen nok mest blive brugt i uddrag og her-
fra anbefales derfor et eksemplar til læreren eller skolens
bibliotek, som så kan bruges i forbindelse med små pro-
jekter, eksamen eller større skriftlige opgaver.

Rasmus Thestrup Østergaard

Hekse. Et forløb fra Historieportalen

Eva Becher: Hekse. Et forløb fra Historieportalen. Systime
2023, 100 sider, 120 kr + moms.

Hverdagsmagi har været
anvendt af høj som lav i
mange hundrede år – ja
selv Christian d. 4, der selv
var ivrig heksejæger, bar en
amulet som beskyttelse
mod trolddom. Men hvor-
for opstod netop denne
jagt på hekse i 1500- og
1600-tallet? Denne bog
sætter fokus på trolddom
og hekse i Danmark i 1500-
og 1600-tallet og skaber et
grundlag til forståelse af en
interessant periode i Dan-

markshistorien, som nutidens unge i gymnasiet med for-
del kan fordybe sig i.

Det har været en fornøjelse at læse og reflektere over bille-
det af hekse, som leveres i Eva Bechers bog om selvsamme
emne, nemlig hekse – eller trolddom – gennem tiden. Bo-
gen giver et nuanceret blik på trolddom og er et fint bud
på materiale, der lever op til nutidens krav om materiale til
historieundervisningen.

Bogen er udgivet af Systime og består af 9 kapitler, der
behandler særligt vigtige begreber til emnet, perioden,
lovgivningen og selvfølgelig selve trolddommen som
fænomen særligt i Danmark med lidt perspektivering til
Europa. Til hvert kapitel følger arbejdsspørgsmål og fag-
ligt fokus, der tager udgangspunkt i læringsmålene i læ-
replanen.

Hvert kapitel dykker ned i forskellige temaer. Kapitel 1
indeholder en introduktion til 1500- og 1600-tallet, hvor
emnet trolddom ses i lyset af renæssancens (gen)opda-
gelse af "den nye verden" samt reformationens betydning
i Europa. Kapitlet introducerer kort eleverne for datidens
forestillingsverden og sætter hele emnet i kontekst, hvil-
ket uddybes i kapitel 2, hvor forløbets begreber afklares.
Netop kapitel 2 er et tegn på, at bogen lever op til nuti-
dens elevers behov for uddybning og forståelse af ord og
begreber, som ikke er hjemmевante i elevernes hverdag.
Her forklares og uddybes vigtige begreber såsom hvad
betegnelsen "heks" egentlig dækker over, hvordan hekse-
tro og hekseabbat skal forstås og ikke mindst at "et pin-
ligt forhør" er tortur og ikke dækker det, der sker, når mor
og far spørger ind til din nye kæreste.

Herefter går kapitlerne tre til seks i dybden med perioden
i 1500- og 1600-tallet, trolddom i et dansk og europæisk
perspektiv samt lovgivningen i perioden. Kapitlerne er
korte og rigt illustrerede med billeder.

I syvende kapitel gennemgås fem kendte danske trold-
domssager en anelse let, men ikke desto mindre godt nok
til at motivere eleverne til at tage udgangspunkt i sagerne
og bruge dette udgangspunkt til at undersøge sagerne
nærmere, f.eks. gennem kildearbejde eller i andre bøger.

I bogens sidste to kapitler (kapitel otte og ni) perspekti-
veres trolddom til nutiden med fokus på nutidens hekse-
troende og tilhængere af wicca-bevægelsen. Derudover
perspektiveres der også til nutidens hekseforfølgelser i
udlandet, hvor især synet på hekse i Afrika er særligt inte-
ressant at læse om.

Det kunne have været interessant med et ekstra tydeligt
fokus på betydningen af den magisk-religiøse forestillings-
verden, der påvirkede datidens menneskers hverdag. Som
et moderne menneske i 2024 kan det godt være svært at
forstå det rationelle i trolddomstroen og derfor synes jeg,
at bogen mangler et mere dybdegående fokus på denne
forestillingsverden frem for de små drypvise forklaringer,
bogen indeholder. Hvorfor gik man overhovedet til "den
kloge kone" på det tidspunkt? En uddybende forklaring
på denne forestillingsverden ville gøre det nemmere for
eleverne at sætte sig ind i forståelsen af trolddom i 1500-
og 1600-tallet.

Når det så er sagt, synes jeg materialet er let at gå til –
både arbejdsspørgsmål, fagligt fokus og endda kilder til
perioden er i et sprog, hvor de fleste elever vil kunne følge
med. Dertil har forfatteren også givet et bud på hvordan
arbejdet med bogen og emnet kan udføres – både i et
kort forløb (5 moduler à 90 minutter) samt et længere for-
løb (10 moduler à 90 minutter). Det er et kæmpe plus i en
travlt hverdag. Forløbet kan også lægge op til en ekskuri-
sion til Hex!-museet i Ribe, hvilket også kan være en god
måde at afslutte forløbet på.

Alt i alt en brugbar og spændende bog til emnelæsningen i historie på gymnasiet. Emnet kan opfylde flere krav til faglige mål i læreplanen, herunder centrale udviklingslinjer og begivenheder, samspillet mellem mennesker, natur, kultur og samfund samt ikke mindst arbejdet med mennesket som historieskabt og historieskabende. Af kerne-stof kan bogen også bidrage til at arbejde med kernestof om hovedlinjer i Danmarks, Europas og verdens historie fra antikken til i dag og naturligvis også historiebrug samt historiefaglige teorier og metoder.

Maria Valentin Christensen

Plug and play materiale til besættelsestiden

Niels Wium Olesen: Danmark under besættelsen. Et forløb fra Historieportalen. Systime 2023, 137 sider, 160 kr., ekskl. moms.

”Danmark under besættelsen” af Niels Wium Olesen er en rigt illustreret, solid fremstilling, som er en del af Systimes historieportal.

Bogen er opdelt i 11 kapitler, som hver næsten passer til et 70 minutters modul. Bagerst i bogen er der 16 skriftlige kilder og på historieportalen.systeme.dk kan man finde forslag til et kort og et langt forløb på hhv. 5

eller 10 moduler. De 11 underkapitler svarer nogenlunde til, hvad jeg selv ville tage op, hvis jeg skulle køre forløbet. Det er svært at begrænse sig, man vil gerne give eleverne konteksten, men hvor starter den?

Teksten er let læselig, det er forholdsvis korte sætninger og korte afsnit, og de fleste ord vil de fleste elever kunne forstå, på nær enkelte sprogblomster som ’forvaltningsapparat’ og ’mønsterprotektorat’.

Efter hvert kapitel er der en boks med arbejdsspørgsmål og desuden en boks med et ’fagligt fokus’, og det finder jeg lidt pudsigt – vil det sige at arbejdsspørgsmålene er ikke-faglige? Nogle opgaver på hjemmesiden kunne måske være lidt klarere, fx den, der hedder ”Lav en gennemgang af kilden ”Fritz Clausen om ”kampen mod systemet””. Hvad vil det sige at lave en gennemgang – og med hvilket fokus?

Fremstillingsteksten er god og nuanceret. Den har en lille tendens til at forsvare samarbejdspolitikken, i hvert fald hvis man har Fogh i tankerne, og det er også ok. Forfatteren opfordrer flere gange eleverne til at sætte sig i ak-

tørernes sted. Fx ser man måske lidt ned på dem, som meldte sig under modstandsbevægelsens faner i 1945, men de såkaldte ventegrupper kunne godt være kommet i ildkamp, hvis de tyske tropper ikke havde overgivet sig. Selvom det er en kliché, så er det let at være bagklog i historiefaget.

Hvis jeg nu skal finde hår i suppen, så kunne det være at fremstillingen blot nævner, at stikkerlikvideringerne stadig er meget omdiskuterede, uden at der er materiale til at vise det. Her kunne man godt have haft et par kildetekster med et historiografisk sigte. Forfatteren fremhæver i efterskriftet, at besættelseshistorien blev brugt i debatten om Danmarks bidrag til krigen på Balkan og i Irak og den aktuelle krig i Ukraine. Kildeteksterne er alle fra 1940-1945, og de kan dermed ikke bruges til at illustrere bogens afsluttende pointe om, at besættelseshistorien stadig lever i vores bevidsthed. Her kunne man selvfølgelig som lærer selv sætte eleverne i sving med at finde eksempler på det.

På den anden side tror jeg dog også, det er en styrke, at bogen er på 137 sider og dermed overskuelig – man kan jo altid læse mere på, kunsten er at begrænse sig! Man kunne måske supplere med et af de sidste kapitler fra Jakob Sørensens bog om modstandsbevægelsen om debat og erindring i efterkrigstiden.

Der er et enkelt link på s.39, der strækker sig over 3 linjer. Det er ikke så brugbart, når man ikke kan klikke på det. Her anes den omvendte tilblivelseshistorie måske - fra digital til papir. Det plejer at være den anden vej. Men det er en lille detalje.

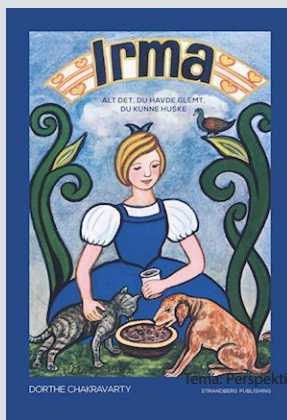
Bogen er hermed anbefalet.

Lars Henriksen

Historisk faglitteratur

Irma. Alt det, du havde glemt, du kunne huske

Dorthe Chakravarty: Irma. Alt det, du havde glemt, du kunne huske. Strandberg Publishing 2023. 176 sider, rigt illustreret, 299,95 kr.

Det var ikke uden bølgeskulp, da Coops ledelse i januar 2023 annoncerede Irmas lukning.

Nord for Limfjorden - langt væk fra den nærmeste Irma, var der ingen tvivl om, at dønningerne i øst levede helt op Vesterhavets

vinterstorme mod vest. Her lukkede utvivlsomt en butikskæde, som betød noget, men alligevel ikke så meget, at der blev lagt en betydelig handel der. Lukningen var et ekko af lukningerne af de små købmændsbutikker i landsbyer rundt om i Danmark; kunderne svigtede, men for landsbyboerne måske med endnu større omkostninger end for Irmas kunder.

Informationsdirektør i Coop Jens Juul Nielsen måtte da også konstatere, at det "... kan godt være, at kunderne bakker op med underskrifter, men de har handlet mindre og mindre i Irma over en længere årrække, og underskudet er vokset."

Selv har jeg kun frekventeret en Irma-butik et par gange i mit liv og kender bedst butikken fra neon reklameskiltet Irma-hønen ved søerne i København, men navnet og brandet har allerede tidligt lejret sig i min hukommelse.

Dorthe Chakravarty har skrevet bogen 'Irma - Alt det, du havde glemt, du kunne huske' med forord af tidligere administrerende direktør for Irma, Alfred Josefsen. Bogen er en slags nekrolog over butikken i formatet af en coffee table book med masser af billeder af Irmas ikoner som Mao-sko, Irmadåserne, -kaffe, -pige og -julehjerter. Alle ledsaget af en relativ kort tekst.

Alfred Josefsen skruer i forordet helt op for patos, når han beskriver den særlige 'Irma-ånd' og hvordan Irma tilhører den danske folkeånd på linje med Lego og Tivoli. Notalgisk, ja. Men det må man godt være i en gravtale.

'Irma - Alt det, du havde glemt, du kunne huske' fortæller historien om enkemor Karen Marie Schepler, der som entreprenant ægkone, starter Irma i 1886 og videregiver det til sin søn Carl Schepler. Schepler driver firmaet til sin død i 1942, som på det tidspunkt består af 85 butikker.

Herefter bliver Irma opkøbt af 4 ægfirmaer og en bank. Børge Olsen sættes i spidsen for firmaet og med sit blik for, hvordan butikker i Amerika drives, gør han Irma til en moderne dansk forretning, som er først med det nyeste indenfor detailhandel; e.g. selvbetjeningsbutikker. Børge Olsen fremstilles i bogen, som drivkraften bag Irmas udvikling og beskrives som "eminent til at få ideer og læse markedet", men han gør det sandelig ikke alene: "Irma er drevet af dygtige medarbejdere, der (...) er rundet af Irma-ånden, som er kendetegnet ved smil, lyst til at gøre kunderne tilfredse og give dem gode oplevelser". Afsnittet om Irma under Børge Olsen ledelse (1951-1979) er absolut det mest spændende; her præsenteres Irmas forretningsmæssige tiltag, bl.a. Irma pas (turistrejser), Irma Fastfood-kæderne Spagetti-House og Irma Grill, engangstrusser, Irmas samarbejde med kunstnere som Wiinblad og Irma Vine.

Bogen gør knap så meget ud af Irma i 1980'erne og 1990'erne, ergo perioden mellem Børge Olsens afgang i 1979 til 1999, hvor Alfred Josefsen træder til. Det kunne være interessant at læse mere om denne periode, da Irma var lukningstruet allerede i 1982 og igen i 1993. Var det fattigfirserne, manglende iverigdom eller noget helt tredje, der fik kunderne til at svigte?

Perioden fra nullerne til i dag handler primært om Irmas feinschmeckeri, når det kommer til madvarernes kvalitet og økologi. Dette afsnit gør det tydeligt for læseren, hvilket fokus Irma har haft de seneste 25 år, men gør det også indirekte tydeligt, at Irma måske i sine sidste leveår havde haft brug for Børge Olsens iverigdom til at gøre Irma til mere end blot kvalitetsvarer.

Overordnet gør bogen skræmmende lidt ud af Irmas kriser, skandaler og hvorfor Irma-ånden ikke kunne redde detailkæden. Hvorfor var der ikke en markedsandel til den kvalitetsbevidste Irma-pige? Der nævnes kort i afsnittet 'Slut med Irma', at Irma med nød undgik lukning i 1982 og 1993, men "den lille seje dame (...) går forrest, har mod, kvalitet og fejler indimellem, men gør det med stil og går stolt videre i kampen for gode fødevarer". Men faldt Irma-pige over et stykke økologisk seleri med alle æggene i sin kurv; blev hendes kjole eller frisur umoderne; eller kunne hun bare ikke følge med i sine Mao-sko? 'Irma - Alt det, du havde glemt, du kunne huske' glemmer desværre at huske os på, hvorfor Irma måtte lukke. Tillige savnes der refleksioner over, hvorfor Irma med få undtagelser forblev et sjællandsk fænomen; hvorfor var der nærmest ingen satsning i resten af Danmark. Hvem var Irmas kundeselement over årene? Hvordan faldt omsætningen over årene? Endelig måske en dristig overvejelse om, hvad Irma måske kunne have gjort for at eksistere, nu når Alfred Josefsen alligevel skrev forordet?

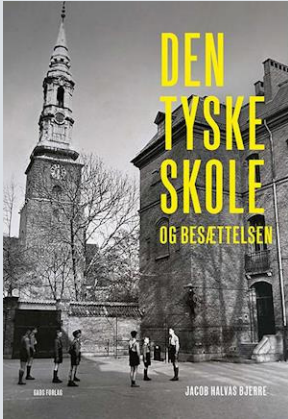
Formatet som coffee table book er dog velvalgt til formidling af en genre som virksomhedshistorie, da det når et bredt læsersegment. Man får lyst til at bladre i bogen pga. billedrigdommen, der formidler hurtigt og kalder på minderne. Samme greb på virksomhedshistorie ser man også i Kristian Ditlev Jensens "Vi mødes i Brugsen" (2015) og Julia Lahmes "Damen i Midten" (2018) om Magasins historie, mens 'Købmændenes historie' (2007) af nyligt afdøde Søren Mørch og Tom Buk-Swienty bliver noget mere tung, da den skrives i en mere klassisk historisk genre.

På trods af, at jeg ovenfor har nogle enkelte fjer at plukke på Irma-hønen, tror jeg, at 'Irma - Alt det, du havde glemt, du kunne huske' er en sjov bog at læse for dem, som har haft deres gang i Irma. For mig, der forspildte muligheden for at opleve Irma-ånden og nærmest kun forbinder Irma med et neonskilt i København, forbliver bogen en kende overfladisk, om end især de ældre billeder er sjove at se i en historisk kontekst udover Irma.

Lasse Taagaard Jensen

Et sent opgør

Jacob Halvas Bjerre: Den tyske skole og besættelsen. Gads Forlag 2023. 392 sider, 299,95 kr.

Lad det være sagt fra start: Dette er en meget læseværdig bog, som jeg anbefaler på det varmeste. Jacob Halvas Bjerre har begået noget som ikke sker hver dag, nemlig en læseværdig og yderst grundig historisk undersøgelse. For de af os som er meget interesserede i besættelsestiden 1940-45, kommer her et dybdegående snit ned i den tyske besættelse af Danmark, og der

er meget nyt at komme efter her – altså om den tyske skole. Skulle man ikke bo i København, eller have tilbragt lang tid nok der, til at kende til skolen, så er der tale om Sankt Petri Skole i hjertet af Latinerkvarteret. Grundlagt i 1700-tallet som en skole for tysktalende embedsmænds børn, dengang før Danmark var blevet en lilleputstat.

Efter en debat i Weekendavisen, Berlingske og andre tidsskrifter, i forbindelse med skolens 400-årsdag i 2016, opstod ønsket om endegyldigt at få afdækket skolens historie, i lyset af den nazistiske magtovertagelse i Tyskland i januar 1933, under den tyske besættelse af Danmark 1940-45, og årene efter befrielsen af Danmark i maj 1945. Den hidtil eksisterende beretning om skolen var, at man havde formået at holde sig stort set fri fra påvirkning af nazismen i 1930'erne, og også under besættelsesårene, og derfor overlevede retsopgøret i 1945. Historiker Ole Brandenburg Jensen påviste, i en række debatindlæg, og med egen forskning i det tyske nazistparti i Danmark som dokumentation, at Sankt Petri Skole havde haft en del nazister i lærerstaben og ydermere, at "skolen blev storleverandør af børn til Hitlerjugend (HJ), som oprettede en afdeling på skolens område på initiativ af skolens tyske lærere." (Bjerre s. 8, linje 6). Skolens overlevelse, efter befrielsen, skyldtes, ifølge Jensen, at "det efter krigen lykkedes den effektivt at lægge et låg på historien om, hvad der faktisk skete på skolen i årene efter 1930". (Bjerre s. 8, linje 13). Hvordan skolen formåede at gøre dette i de kaotiske befrielsesdage, kan man læse om i Bjerres værk.

Det lange eftermæle har man kunnet slå op i folkebibliotekernes beholdning, hvor skolens historie har optrådt i mindre omfang, i forskellige udgivelser og på den kendte måde, for aktører der var direkte involverede i besættelsestiden og samarbejdet: Langt de fleste indlæg var forfattet af personer med et tæt forhold til skolen, og af ama-

tørhistorisk karakter. Detaljegraden var lav, udeladelserne mange, manglende viden, enkelte deciderede myter eller ligefrem udeladelser af fakta der var kendte på skolen, kendetegnede fremstillingerne. Bjerre lader til at komme omkring de fleste udeladelser, manglende viden og myter, i den foreliggende bog.

Efter endt læsning står man tilbage med indtryk af at være blevet ført igennem Sankt Petri Skoles historie, i lyset af nazismen og besættelsesårene, på forsvarlig videnskabelig vis. At man ydermere føler at man har læst en næsten detektivagtig undersøgelse, og er blevet indviet i endnu et aspekt af livet under den tyske besættelse af Danmark, gør blot bogen endnu mere anbefalelsesværdig.

Med hensyn til Sankt Petri Skoles eftermæle, så giver det nu mening. Set i lyset af alt hvad vi vidste om det svære samarbejde, og livet under den tyske besættelse 1940 til sommeren 1945, virkede den hidtidige beretning ikke overbevisende. Den fremstod som en myte. Denne myte er nu lagt endegyldigt i graven og erstattet af videnskabelig viden, som vi kan lære af. Topkarakterer til Jacob Halvas Bjerre herfra!

Henrik Tjørnelund

AMERIKANSKE PRÆSIDENTVALG

Anders Agner Pedersen: Kampen om Det Hvide Hus. Lindhardt og Ringhof 2024. 336 sider, 329,95 kr.

Bogen handler om de amerikanske præsidentvalg fra 1920 til 2020. Først kommer der et afsnit om valgene fra grundlæggelsen af USA til valget 1916. Derefter får hvert valg sit eget afsnit, typisk på 6-10 sider. Ved hvert valg er der også et billede af den sejrende præsident og en opgørelse af stemmetallene.

Afsnittene er bygget op på samme måde. Først fortæl-

les om de forskellige kandidater til præsidentposten, deres baggrund og personlighed, deres svagheder og styrker. Der står en del om primærvalgene, især i bogens sidste del. Derefter behandles partiernes kongres og selve valgdagen. Bogen er ikke en minihistorie om USA, det hele er centreret om præsidentkandidaterne. Selvfølgelig fortælles der om 1930'ernes depression, 2. verdenskrig og lignende store begivenheder, men de danner bagtæppet for bogens egentlige emne: valgkampene. Værket er meget personcentreret. Der er ingen gennemgang af de forskellige vælgergrupper i USA, der skelnes mellem venstre- og højreorienterede. I

selve valgkampene refererer forfatteren ofte udviklingen i opinionstallene. Der er mange citater fra vinderne og taberne under og efter valgene. Der lægges stor vægt på de afgørende øjeblikke: uheldige bemærkninger, god eller dårlig tv-optræden. I de sidste valgkampe fokuseres der på tv-duellerne.

Bogen er skrevet af en journalist, som kommer hurtigt igennem en mængde stof. Indholdet kan sammenlignes med en avisartikel om hver valgkamp. Der er ingen noter eller henvisninger til bøgerne i litteraturlisten, der kun indeholder amerikanske bøger. Der er ikke meget nyt stof i bogen for en gammel historielærer som mig, der ovenikøbet kan huske de sidste mange valg. Målgruppen er måske unge mennesker. Det kunne anglicismerne og det friske, klicheprægede sprog tyde på.

Jørgen Krøigård

Flot men traditionel verdenshistorie.

Reg Grant (red.): Bogen om historie. Store ideer enkelt forklaret. Med forord af Rane Willerslev. Oversat af Dorthe Klyvø, Forlaget Bark 2023 (Engelsk 2016). 352 sider, illustreret i farver, 299,95 kr.

Denne bog er en del af serien Store ideer enkelt forklaret fra forlaget Bark. Bøgerne er oversat fra engelsk og dækker foruden historie indtil videre videnskab og natur & miljø. På bogens bagside oplyses vi om, at bogen præsenterer "de største begivenheder, der har formet vores tid" og det er så det, den prøver på.

Bogen er på traditionel vis inddelt i seks perioder: Menneskets oprindelse (tiden indtil 3.500 f.v.t), oldtidens civilisationer (6000 f.v.t-500 e.v.t), Middelalderens verden (500-1492), Tidlig moderne æra (1420-1795), Samfund i forandring (1776-1914) og Den moderne verden (tiden efter 1914). Hver periode dækkes af en række opslag som er på 1, 2, 4 eller 6 sider, med 2 sider som det mest typiske format. Hver dobbeltside har det samme flotte grafiske format og består af en tidslinje, et citat, et billede og et flowchart som viser baggrunden for de begivenheder, som opslaget handler om.

På samme måde som periodeinddelingen, er indholdet ret traditionelt og mens halvdelen af opslagene om tiden før 1776 omhandler ikke-europæisk historie er det for årene efter 1776 kun det indiske oprør, Meiji-restaurationen i Japan, den indiske uafhængighed og kulturrevolutionen i Kina som ikke handler om Europa. Desuden er kvinder

stort set fraværende i bogen. Bogen reproducerer derfor et traditionelt eurocentrisk historiesyn med store mænd og store begivenheder, som det, der driver historien fremad.

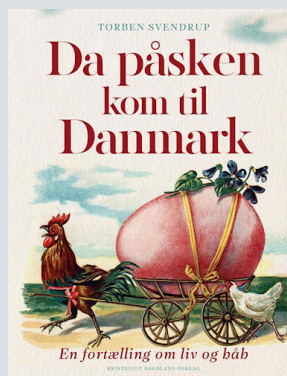
Endelig er det værd at nævne, at oversættelsen er præget af anglicismer og engelsk ordstilling. Som en del af opslaget om underskrivelsen af Uafhængighedserklæringen hedder det på side 206 om Thomas Jefferson: "Og som præsident gennemførte han i 1803 købet af Louisiana, hvor et stort område vest for Mississippi til en god pris blev overført fra Frankrig."

Isoleret set er bogen derfor ikke specielt interessant set fra et gymnasieperspektiv. En anvendelse af bogen kunne dog være at vise eleverne et af opslagene og så bede dem revidere det eller lave en anden form for overblik. Dermed kan man få en diskussion af betydningen af historiesyn for valg af vigtigste årstal, citater og årsagsforklaringer der skal beskrive begivenheder som Slaget ved Waterloo, Luftbroen til Berlin eller Tonkin-episoden. Bogen anbefales derfor i et enkelt eksemplar til skolens bibliotek.

Rasmus Thestrup Østergaard

Glædelig påske

Torben Svendrup: Da påsken kom til Danmark. Kristeligt Dagblads Forlag 2024. 214 sider. 249,95 kr.

Hvis nogen har glemt hvad påsken står for i den kristne religion, eller hvis nogen har lyst til at stifte bekendtskab med det mylder af folkelige skikke, der før var forbundet med påsken, ja så er den foreliggende bog lige noget for dem. Den er letlæst og fornøjelig, men solidt forankret i forfatterens store viden om emnet. Dertil er den overkommelig

af omfang: 214 små sider. Sproget er holdt i fortællestil, næsten samtalestil.

Bogens opbygning er kronologisk, med hovedvægt på middelalderen. Forfatteren argumenterer, helt korrekt, for at man egentlig burde udstrække middelalderen helt frem til den industrielle revolution, hvad folkelivet angår. Det gælder selvfølgelig ikke kirkens organisation, og reformationen ændrer nok på visse dogmer og sakramenter, men ikke så meget på den folkelige religion.

Til ære for de læsere, der har glemt det, gennemgår Svendrup først den enorme betydning, påsken har i den kristne religion, før han tager fat på det, der for ham er det

egentlige: den folkelige religiøsitet. Det kan være svært for et menneske af i dag at forstå middelaldermennesket: religionens enorme betydning, også i hverdagen, respekten for autoriteter, men samtidig kritik af kirkens personer for ikke at leve op til standard. Kirkekritik forstået som kætteri finder vi ikke i Danmark før reformationen. Vi har helt enkelt ikke haft de intellektuelle miljøer, som man havde længere sydpå, og som gav årsag til "de fattige fra Lyon" (valdenserne) eller franciskanerne, som paven valgte at anerkende.

Forfatteren bemærker en ændring i kristusopfattelsen gennem middelalderen, fra "den sejrende Kristus" til "den lidende Kristus". Han tilskriver denne ændring pesten, den sorte død, fra midten af 1300-tallet: "der er ingen tvivl om at kristendommen blev påvirket af denne katastrofe" (s. 27). Opfattelsen af pestens betydning for folkets livsopfattelse er så gængs blandt historikere for tiden, at man ikke behøver at argumentere for den, men netop derfor er det relevant at være lidt forsigtig med den. Dels er det jo forbavsende hvor lidt pesten har efterladt af direkte spor i kilderne, i betragtning af katastrofens omfang, dels argumenterer man ofte med kristusfigurerne i kunsten – men her er "den lidende Kristus" jo allerede slået igennem hos Cimabue (1240-1302) og Giotto (død 1337). Tilværelsen var jo i forvejen usikker for middelaldermennesket, man var vant til katastrofer.

Den folkelige religiøsitet viser sig i kalkmalerierne, som forfatteren har et grundigt kendskab til. Kalkmalerierne viser også en respektløshed og frimodighed, som er vigtig at få med i vurderingen af middelaldermennesket. Derudover samler forfatteren ind fra mange kilder, mange steder og mange tider. Det kan være svært at vurdere, hvad der hører hjemme hvor og hvornår. Og han lader sig gerne føre af sine tankeassociationer – hvis han lige kommer i tanker om noget interessant, skal vi da have det med.

Bogens målgruppe er utvivlsomt bred: alle, der interesserer sig for historie. Der stilles ikke specielle krav til læseren. Til undervisningsbrug er den næppe egnet, men den kan forsyne læreren med et lager af gode historier og baggrundsviden.

Axel Moos

Fra Roms grundlæggelse til Kejser Nero

Torben Hangaard: *Fra Roms grundlæggelse til Kejser Nero*. En fortælling om oldtidens Rom. Forlaget Mellemsgaard 2024. 208 sider, 199,95 kr.

Torben Hangaard er oprindeligt uddannet historiker og har suppleret med teologi og været præst i folkekirken. Hans helt store inte-

resse er Rom, og tidligere har han udgivet flere bøger om italienske forhold, især om tiden omkring 1500. Der er ingen tvivl om, at Torben Hangaard har et stort engagement i og kærlighed til italiensk og romersk historie og et omfattende kendskab til byen Rom takket være mange års besøg. Han har et tydeligt fokus for sine bøger, nemlig sammenhængen i italiensk historie fra det tidligste Rom over Imperium Romanum og renæssancens pavestat frem til Italiens samling i det 19. århundrede.

Nu har han så skrevet en bog om begyndelsen og passende givet den undertitlen "en fortælling om oldtidens Rom", for det er ikke en struktureret historisk redegørelse og analyse, men en samling nedslag i dramatiske episoder i den romerske historie. Det betyder, at kongetiden får meget plads med historierne om Romulus og Tarquinierne, Lucretia og Brutus. Derfra springer Torben Hangaard hurtigt frem via gallernes erobring af Rom i 390 f.Kr. til de puniske krige, Graccherne, Marius og Sulla og Spartacus' slaveoprør. Cæsar får meget plads, herunder hans forhold til Cleopatra og naturligvis hans dramatiske død. Den fortløbende fortælling om den romerske historie i århundredet efter Cæsar afbrydes af et tema, der tydeligt ligger Torben Hangaard meget på sinde og får meget plads i den lille bog, nemlig kristendommens tidligste historie fra Marias forældre til Peter og Paulus' ankomst til og død i Rom. Endelig følger den tidligste kejserhistorie begyndende med Augustus, hvor der mærkeligt nok i den ellers ganske detaljerede skildring af hans vej til magten ikke er nogen omtale af hans opgør mod Antonius og Cleopatra. De enkelte kejsere følges til og med Nero, igen med nedslag i velkendte dramatiske episoder såsom Sejanus' storhed og fald under kejser Tiberius, Caligulas stigende vanvid og Neros dødbringende forhold til sine hustruer og moder.

Indimellem er der kortere afsnit om dagligliv og samfundsliv i Rom, hvor ikke mindst byens infrastruktur behandles.

Til slut er der en kort litteraturliste, hvor der på nær en bog af forfatteren selv kun optræder engelsk faglitteratur. For mange læsere ville henvisninger til f.eks. Peter Ørstedes værker om Romerne, Cæsar og Nero eller oversættelserne af Mary Beards bøger være nok så nyttige.

Bogen er illustreret med en blanding af fotografier af antikke steder og skulpturer og langt senere malerier fra barok eller historicisme. De sidste er kun få steder nærmere forklaret, og en liste over illustrationer mangler.

I bogen er der en del faktuelle fejl og misforståelser, f.eks. går Torben Hangaard lidt sur i de - indrømmet - komplicerede familieforhold i den julisk-claudiske slægt. Bl.a. er han ikke opmærksom på, at den Octavia, som Agrippina "fandt" til sin søn Nero, faktisk var Claudius' datter og dermed en brik i at føre ham frem som arving efter netop Claudius. I sin iver efter at levendegøre fortællingen går

forfatteren også langt med hensyn til at beskrive de fjerne historiske aktørers tanker og følelser, og han overrasker med karakteristikkere om republikkens Rom så som at "den blev ledet af særdeles dygtige og fremsynede mænd fra den regerende overklasse".

Den største anke mod bogen ud fra en faghistorisk synsvinkel er dog sammenblandingen af et mere eller mindre veldokumenteret historisk stof og rene myter og legender. Enkelte steder i begyndelsen gør Torben Hangaard opmærksom på, at der her er tale om legender, men der er få henvisninger til, hvad han bygger på, og efterhånden som beretningen skrider frem, er det vanskeligt at opfatte, hvad der er fri fantasi, sagn og anekdoter, og nogenlunde dokumenteret viden. Det gælder endda også den tidlige kristne historie. Her genfortæller forfatteren evangelierne fortælling om Jesu fødsel, men blander den langt senere tradition om Anna og Joakim, angiveligt Marias forældre, ind. Senere optræder uden forbehold Veronica, der skulle have vist sin svededug med Jesu ansigtsaftryk for kejser Tiberius, faktisk en tradition, der kun kan spores tilbage til højmiddelalderen. Til sidst gengiver han som den absolutte sandhed den katolske tro på, at Peters grav ligger under Vatikan Kirkens højalter.

Den manglende dokumentation af fremstillingens grundlag gør det vanskeligt at anvende bogen for den historielærer, der ønsker et hurtigt overblik over romersk historie, og elever vil utvivlsomt fare vild i de detaljerede anekdoter og den springende kronologi. Men de er jo heller ikke bogens primære publikum. Den skal læses for sin forfatters engagement og fortælleglæde, for de gode historier – men læseren kunne nu være hjulpet lidt bedre på vej med nogle præciseringer af, hvad der er rent sagnstof, og for kirkehistoriens vedkommende hvad der er meget senere katolske legender.

Mads Pedersen

Hvis (atom)krigen kommer

Ulla Varnke Sand Egeskov og Bodil Frandsen: Hvis (atom)krigen kommer. Gads Forlag 2024. 152 sider, 249,95 kr.

Det er beredskabet under den kolde krig, som er fokus for denne flotte bog af museumsinspektørerne Ulla Varnke Sand Egeskov og Bodil Frandsen fra Nordjyske Museer. Koblingen mellem Nordjyske Museer og beredskabet har sit udgangspunkt i beslutningen om at åbne det tophemmelige REGAN Vest for publikum. Anlægget langt under jorden var tophemmeligt under den kolde krig, men nu kan alle og enhver se, hvordan et udflytningsanlæg for regering og øverste embedsværk – og regenten, naturligvis – ser ud. Arbejdet med at indsamle viden og formidle denne utrolige del af vores nyere historie har bl.a. resulteret i nærværende bog, hvor man over knap 150 sider og seks kapitler får en beskrivelse af den kolde krig, atomvåbens betydning, den danske uenighed om hvordan man skulle stille sig til atomvåben, beredskabsforanstaltninger, REGAN Vest og myndighedernes ansvarsområder og foranstaltninger hvis krigen kommer.

Bogens tekst del er rimeligt kortfattet og kommer klart og kompetent omkring beredskabets historie. Det er ikke for ingenting, at det er museumsfolk, der har lavet bogen, for ud over teksten, så er det en gennemillustreret udgivelse, der har mange flotte billeder, som har fået god plads på siderne. Der er bemærkelsesværdigt få arkivfotos, men derimod mange flotte genstande, forsider på beredskabs pjecer og politiske plakater samt en hel del nutidige fotos fra REGAN Vest. Til undervisningsbrug er gengivelsen af genstande og plakater oplagt, mens en del af de øvrige mere minder om et udstillingskatalog. Indimellem er der små gaver, som billedet på s. 109 af "destruktionsudstyret" som skulle bruges hvis fjenden fik adgang til anlægget. Bag det flotte ord var en solid hammer og en bidetang, og så skulle computere og andet ellers bankes i stykker.

Den kolde krig har i nogle år været et lidt svært emne at undervise i, for eleverne har måske nok lidt svært ved at sætte sig ind i konflikten, når nu den blandt andet er kendetegnet ved at fravære at direkte militær konflikt. Denne bog kan absolut bruges som supplement til undervisningen og med krigen i Ukraine, oprustning, værnepligt for alle og Sverige og Finland i NATO, ja, så er den kolde krigs verden og erfaringerne fra en tid i atomkrigens skygge mere relevant end nogensinde.

Jakob Sørensen

En storbondehistorie

Lea Wind-Friis: *Bondehjerter*. En familiehistorie om besættelsens største forræderisag. Politikens Forlag 2024, 285 s., illustreret, pris 300 kr.

Bogens hovedperson er Jens Thomsen (1880-1955), som fra 1930 og frem var en af højrefløjens mest markante politikere i Danmark. Det kan virke lidt sært, at Politikens forlag udgiver en biografi om ham, men forklaringen er, at forfatteren, som er journalist på Politiken, er oldebarn af Jens Thomsen, og en dag fik hun en mappe i hånden, som viste sig at indeholde papirer om ham, bl.a. en

selvbiografi eller et forsvarsskrift som han skrev på i sine sidste år.

Bogen begynder med dagene efter 5. maj 1945, da Jens Thomsen til sin overraskelse fandt ud af, at han var forhadet, blev arresteret og anklaget for landsforræderi. Derefter kommer beskrivelsen af hans liv fra fødslen og frem, især hans aktiviteter i 1930'erne hvor han var aktiv i LS, Landbrugernes Sammenslutning, og i Bondepartiet, som han blev folketingsmedlem for. Et længere kapitel handler om Bondetoget 1935, hvor mange tusind bønder tog til København for at appellere til kongen. Afsnittet slutter i 1939, og derefter kommer et kapitel om Jens Thomsens ophold i Vestre Fængsel 1945-46.

Derefter går forfatteren videre med det, som er kernen i anklagerne mod Jens Thomsen: forhandlingerne på den danske højrefløj i sommeren 1940, som endte med et "Opraab" udsendt 3. 7. 1940, hvor LS, Bondepartiet og DNSAP (det danske nazistparti) forlangte samlingsregeringens afgang og en mere tyskvenlig regering indsat. Dette førte ikke til noget, og da tyskerne under besættelsen betalte gode priser for de danske landbrugsvarer, blev Jens Thomsen tilhænger af den førte politik. Han følte sig som en "god dansk mand", og i 1945 fejrede han Danmarks befrielse ligesom andre danskere. LS og Bondepartiet gik i opløsning, men han var stadig medlem af Folketinget. Han blev genvalgt ved 1943-valget, og det undrede ham meget, at han blev arresteret i København efter krigen.

Der er et langt kapitel om Sehested-sagen, som man kalder retssagerne efter krigen mod ham og de øvrige bag opråbet fra 1940. Det endte med, at hovedpersonerne bag det fatale opråb fik lange fængselsstraffe. Jens Thomsen blev idømt 2 års fængsel i første omgang men blev frifundet i landsretten. Derefter søgte han om at få pensi-

on som tidligere folketingsmedlem, men det blev afslået, selv om han prøvede flere gange. Dette forbitrede hans sidste år.

Bogen slutter med et lille kapitel, hvor forfatteren fortæller om de mundtlige og skriftlige kilder til bogen. Derefter følger en litteraturliste.

Det siges ikke direkte, men alligevel får man det klare indtryk, at forfatteren synes, at Jens Thomsen blev uretfærdigt behandlet efter 1945. Dette fremgår af små bemærkninger undervejs samt af, at beskrivelsen af det ydmygende fængselsophold er anbragt, hvor det er.

Forfatteren kalder bogen *Bondehjerter*, men det er tydeligt at LS og Bondepartiet især støttes af godsejere og storbønder, der manglede et politisk parti under 1930'ernes krise. Husmændene stemte på de radikale, som var i regering med Socialdemokratiet. Gårdejerne stemte på Venstre, som samarbejdede med regeringen, f.eks. ved Kanslergadeforliget 1933. Det gamle godsejersparti Højre var gået i opløsning og var blevet erstattet af Det konservative Folkeparti, som appellerede til byernes middelklasse. Godsejer Sehested, som var en drivende kraft bag opråbet fra 1940, var også forbitret over lensaflysningen 1919, som han havde kæmpet imod. Det ville være mere passende at kalde Jens Thomsen storbonde. Det samme gælder Knud Bach, der grundlagde LS.

Forfatteren fortæller med mange citater og referater fra datidens aviser samt fra breve og erindringer. Hun knytter tit sin nutidige mening til, men man får et godt indblik i samtidens syn på LS og Bondepartiet. Bogen er velskrevet og let at læse, det er tydeligt at forfatteren er journalist og ikke historiker.

Jørgen Krøigård

Guldet fra Øresund

Erik Gøbel: Guldet fra Øresund. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr.

I serien 100 Danmarkshistorier, en populærvideenskabelig serie udgivet af Aarhus Universitetsforlag, handler nr. 77 om Øresundstolden. Bogen er skrevet af søfartshistorikeren Erik Gøbel, der i en menneskealder arbejdede i Rigsarkivet i København, hvor Sundtoldens regnskaber opbevares. Disse regnskaber er denne bogs fundament. I 1429 indførte Erik af Pommern den nye Sundtold,

som betød at alle skibe skulle erlægge én nobel for at sejle igennem Øresund. Den ældste regnskabsoplysning er fra 1493. Tolden blev opkrævet i hele perioden i Helsingør.

De tidligste år har vi ingen regnskabsmæssige spor af, den ældste bogføring af Sundtold er fra 1497. I perioden 1557 til ophævelsen af Sundtolden i 1857 ligger i Rigsarkivet i København regnskaberne år for år med meget få huller. Dette er en så unik historisk kilde, så den er optaget på UNESCO's liste over verdenskulturarv. Den største kender af denne vigtige kilde er bogens forfatter Erik Gøbel.

Bogen er inddelt i fire kapitler: Kongen bød, som omhandler de tidlige år og sundtoldsregnskaberne. Kapitel 2 Øresundstolden beskriver udviklingen i tolden, bogens tredje kapitel Helsingør, omhandler byens betydning for Sundtolden, for søfolk og for kommunikationen. Bogens sidste kapitel Toldens afskaffelse er fint kædet sammen med den liberalistiske udvikling som ramte Europa i midten af 1800-tallet.

Dette er en lille bog om et meget stort emne, men Erik Gøbel har forstået at trække det vigtigste frem og har samtidig krydret fremstillingen med små fortællinger, som gør bogen vedkommende. Lad mig trække et enkelt eksempel frem. I teksten nævner han en skipper fra Nederlandene, Cornelius, og læseren får et lille indblik i hans historie i forhold til Øresundstolden, dernæst møder læseren skipper Knud Hansen fra Dragør, der blandt andet forsynede København med kul fra England. Disse små historier er med til at gøre teksten levende og vedkommende, og det gøres supergodt, uden at forfatteren mister hovedhistorien om Sundtolden. Det er et dygtigt formidlingshåndværk. Men en ting savner jeg, noter. Bogen er notefri. Det gælder serien som helhed. Det er i orden at begrænse antallet af noter, men ved brug af citater, bør citatet være forsynet med note.

Det var ikke småpenge, Sundtolden indbragte til den danske konges kasse (i de sidste år til statskassen). I midten af 1800-tallet svarede indtægterne til ca. 10 % af den danske stats indtægter. Sundtolden er derfor en vigtig del af Danmarkshistorien. Når man i en beskrivelse af Helsingør fra 1600-tallet kalder Helsingør "for de danske kongers guldbjerg" (side 68), så antyder det tydeligt den økonomiske betydning af tolden for at besejle Øresund.

De ældste optegnelser i toldregnskaberne fylder kun en linje "Gert Roluffs af Campen gav 1 nobel" (side 18), gennem årene kom der stadig flere oplysninger med i regnskaberne, det skete i takt med, at der blev lagt forskellig told på varegrupper. Forfatteren udnytter disse oplysninger med stor dygtighed og giver læseren et billede af, hvilke varegrupper der blev transporteret gennem Øresund. Her kan man se, at korn blev sejlet vestpå, mens salt og sild blev sejlet østpå. Det var de store varegrupper i 1600-tallet.

Dette er en god bog, der giver et flot og kildebaseret billede af Sundtoldens historie. Den er absolut værd at læse. Den er skrevet i et klart og lettilgængeligt sprog og er derfor velegnet til selvstudier f.eks. i forbindelse med opgaveskrivning i gymnasieskolen. Men bogen er også yderst egnet til forberedelse af undervisningen og måske vigtigst, det er en bog der er værd at læse for fornøjelsens skyld.

Jeg kan på det varmeste anbefale bogen.

Torben Svendrup

Italia

Gert Sørensen: Italia. Italienske historier, kulturer og identiteter fra år 1000 til i dag. Forlaget Orbis 2023. 623 sider, 399 kr.

Ligesom Italien er et modsætningernes land, er historien om det tiltrækkende område ved Middelhavet meget kompliceret. Gert Sørensen, der er seniorforsker ved Københavns Universitet, har skrevet en grundig og meget informativ bog om emnet. Således kommer han udover historien og kulturhistorien ind på såvel (historie)filosofi som politiske og økonomiske forhold.

Som bekendt blev Italien først samlet i perioden 1860-1870. Derfor er der nok at tage fat på både i tiden før, under og efter, og det lykkes i høj grad for Gert Sørensen i denne bog. Den er inddelt i 3 store hoveddele: 1) De

mange Italia'er 1000-1800, hvor han gennemgår historien og baggrunden for de italienske sørepublikker (Venedig, Genova, Amalfi og Pisa), normannerne (Syditalien og Sicilien), renæssancens bystater (Milano, Firenze m.fl.), modreformationen og Napoleonstiden. 2) Nationalstatens tilblivelse og krise 1800-1945, hvor Italiens lange samling, det syditalienske problem, overgangen fra landbrugs- til industristat, imperialismen (i Afrika) og fascismen samt 2. verdenskrig er emnerne. 3) Republikken, fra kold krig til europæisk integration 1945-2023, hvor Gert Sørensen gennemgår den økonomiske og politiske udvikling fra de "gamle" partier (kristendemokraterne, kommunisterne og socialisterne) ca.1945-ca.1990, over Berlusconi-tiden ca. 1990-2011, til den nyeste udvikling med Fem Stjerne Bevægelsen, Lega (det tidligere Lega Nord) og nyfascisterne. Fælles for udviklingen er de utallige, kortvarige regeringer og paradokset, at det trods kriser og ustabilitet (og mafia) nærmest altid lykkes for landet at komme videre og finde løsninger.

Bogen har en fin indledning om teoretiske og metodiske overvejelser samt overvejelser over det fællesitalienske. Bagerst er der en epilog om nutiden og Italien vs. Europa. Desuden en omfattende litteraturliste samt et navne- og emneregister.

Det vil føre for vidt at gå i detaljer med et så omfattende og lærd værk. Derfor vil jeg begrænse mig til at komme med nogle (af mange) vigtige pointer fra bogen.

Fra første del er det en rød tråd, at udviklingen i Italien har været præget og afhængig af de omliggende stormagter. Først Det tyske Rige, senere rivaliseringen mellem Frankrig og Spanien. Der har været strid om, hvilken styreform, der har været den bedste: de små bystaters republikanske og selvstændige styre eller et styre domineret af en udefrakommende monark. Blandt bogens styrke i dette afsnit er, at der lægges stor vægt på de forskellige filosoffer, hvoraf flere, f.eks. Brunetto Latini og Leonardo Bruni, der skriver om Firences republikanske styre, nok vil være ukendte for de fleste. Dante og Machiavelli behandles grundigt, og Gert Sørensen nøjes ikke med at behandle de kendte værker: "Den guddommelige komedie" og "Fyrsten", men også Dantes "Monarki", hvilken styreform han gik ind for, og Machiavellis "Diskurser om Titus Livius' første 10 bøger", hvori han ser den romerske republik med de tre magtorganer: senatet, konsulerne og folkeforsamlingen (og i krisesituationer en diktator) som et slags forbillede. Mange historielærere, der underviser i renæssancen som "mennesket i centrum", bør være opmærksom på Gert Sørensens nuancering af Pico della Mirandolas tanker i dens "Tale om menneskets værdighed" (s 126).

I anden del analyseres Risorgimento og de problemer, samlingen gav. På side 257 er der en tankevækkende parallel til Danmark: Italien blev samlet med udgangspunkt i en lille stat (Sardinien-Piemonte), der voksede sig større,

mens Danmark blev samlet, da riget blev mindre efter tabet af Slesvig-Holsten. Fascismen behandles meget grundigt, og Gert Sørensen har også bud på, hvorfor der aldrig blev gjort op med fascismen i Italien, hvilket alle Romafarere (og fodboldfans) ikke kan undgå at lægge mærke til under et besøg i "den evige stad". En overvejelse går på, at mange italienere så fascismen som et overgreb på et

uskyldigt folk, selv om regimet havde haft en bred folkelig opbakning eller sagt på en anden måde: der var ikke noget i vejen med fascismen som sådan, men Mussolini-regimet havde bare forvaltet magten dårligt. Mange italienere lukkede øjnene for racisme, antisemitisme og krigsforbrydelser, og der blev opbygget en myte om, at den italienske fascisme ikke var så forfærdelig endda.

I tredje del lykkes det Gert Sørensen at give et godt overblik over alle de politiske partier og regeringer, ligesom han giver forklaringer på, hvorfor italienerne gentagne gange stemte på Berlusconi og de partier, han samarbejdede med og siden vendte sig mod Grillo og hans Fem Stjerne Bevægelse, Salvini og Meloni.

I hele bogen analyseres den katolske kirkes og pavens rolle på godt og ondt i den historiske udvikling.

Første del kan være lidt tung at læse og komme igennem, men fra Risorgimento og frem har man nærmest ikke lyst til at lægge den fra sig, og de seneste 50 år er særligt relevante, måske fordi den ældre generation, som undertegnede tilhører, husker mange af begivenhederne og problemerne: eurokommunisme og det historiske kompromis, Aldo Moro-affæren og De røde Brigader, Craxi-regeringerne i 1980'erne, Operation Rene Hænder og forsøg på opgøret med de forskellige mafiagrupperinger. Gert Sørensens tanker om interaktionen mellem Italien og EU i slutningen af værket er absolut værd at forholde sig til. Efter læsning sidder man tilbage med større forståelse og indsigt i filosofien og kulturhistorien, der ligger bag landet Italien og dets historie.

Gert Sørensen bruger altid bøgernes og begrebernes titler på italiensk, og han oversætter dem for det meste, men ikke altid. Det bør ske i en eventuelt 2. udgave, så også ikke-italienske kyndige får det fulde udbytte. Litteraturlisten er meget omfattende og rummer mange værker på italiensk, men også flere danske. En bog på dansk, der ikke er med er Carsten Juhl: Italiens historie (1979), der – udover en forældet marxistisk metode-indledning – giver et fint billede af tiden efter 1860, – især står gennemgangen af fascismen stærkt. Den brugte vi på Københavns Universitet som kompendium lige før udgivelsen. Flere gymnasie-lærere har formentlig også i undervisningen brugt Steen Bo Frandsen: Det tredje Rom (1991), som i sin tid var en øjenåbner for undertegnede i forbindelse med en studietur til Rom.

Hvad kan bogen bruges til i undervisningen? Det er klart en bog, der skal stå på såvel skole- som fagbibliotek, ligesom den bør være lærerens bog, især for ham eller hende der vil lave et forløb om Italiens historie og måske skal arrangere en studietur til landet. Enkelte afsnit kan anvendes af elever til den store skriftlige opgave, ligesom udvalgte dele af den kan indgå i et tværfagligt arbejde, måske med filosofi, og især med italiensk på de få skoler, hvor dette sprog udbydes.

Kai Verner Nielsen

Slægt skal følge slægters gang

Torben Hansgaard: Landbrugslandet Danmark. Erhverv og samfund gennem 6000 år. Forlaget Hansgaard 2023. 379 sider, illustreret, 400 kr.

Erik Arup hævdede tilbage i 1925, at i sin inderste kerne er danmarkshistorien det danske landbrugs historie. Efter Torben Hansgaards opfattelse er dette gyldigt helt frem til 1. Verdenskrig og har mangeartede konsekvenser helt frem til ca. 1960. Hans udgangspunkt har været, at det er nyttigt at have den fornødne baggrundsviden om, hvorledes landbruget skabte forud-

sætningen for det moderne samfund, hvad jeg kun kan give ham ret i, den verserende klimadebats karakter taget i betragtning. Målgruppen for det foreliggende værk er dels den interesserede læser, dels, noget mere specifikt, gymnasieskolens elever som uddybende læsning, især ved udarbejdelsen af større skriftlige opgaver. For en læser uden nogen større forhåndsviden vil værket ved indtagelse in extenso givetvis føles som temmelig bastant kost. Fremstillingen er dog periodeopdelt og struktureret omkring emner, bl.a. landsbyerne, dyrkningsformer og afgrøder samt markedsvilkårene, det sociale hierarki, samfundsgruppernes differentierede levevilkår, det politiske liv eller landbrugets organisationer. Herved er en partiel tilegnelse muliggjort. Også forfatterens solide pædagogiske hånddelag letter fordøjelsen, idet intet forudsættes bekendt.

Danmarks landbrugshistorie indledtes med den såkaldte landbrugsrevolution omkring år 4000. I Mellemøstens 'frugtbare halvmåne' indtraf denne hele 6.000 år tidligere, altså samtidig med at mennesker efterlod de ældste spor her i landet. Stenalderens svedjebrug med hvede og byg afløstes siden af bronzealderens vægtning af dyreholdet. Fra jernalderen kendes den omvandrede landsby a la Vorbasse, fra middelalderen den stedfaste landsby med

øget vægt på agerbrug. Fra 1200-tallet bevæger vi os på et fastere og stadigt fyldigere grundlag af såvel skriftlige som arkæologiske kilder, og forfatteren udruller tidsafsnit for tidsafsnit helt centrale aspekter ved landsbyen og ved slægtens, familiens og individets vilkår både økonomisk, socialt, retligt osv. Da det er umuligt at kommentere fremstillingen i detaljer så blot et enkelt eksempel på landbefolkningens ofte grumme livsbetingelser helt frem til væksten i samfundet fra Napoleonskrigene og igennem 1800-tallet - et eksempel som enhver, der beskæftiger sig med slægtsforskning, kun kender alt for godt. Kirkebogs-baserede studier viser, at fødselstallet i to sogne i 1600-tallet lå på 40 %. Hver mand over 50 år havde gennemsnitligt 9,7 børn; hver kvinde over 40 år havde født 10,2 børn. Næsten halvdelen af børnene døde, før de blev femten, halvdelen af disse endog før de blev et år. I et sogn, det var i Vonsild, var 29 % af de begravede børn under et år, halvdelen heraf døde inden for den første måned.

I hvert af tidsafsnittene perspektiveres fremstillingen af landbrugets og landboernes levevilkår med brede udsyn til samtidshistorien og undertiden fyldige historiske excuser, f.eks. om 1500-tallets tro og reformation, bondeoprør og borgerkrig, 1800-tallets kulturelle strømninger eller den multifacetterede krise i 1930'erne. Landbrugets fremtidsudsigter tegner sig ifølge forfatteren nogenlunde, omend med store udfordringer: "At dansk landbrug hører til de mest effektive i Europa er hævet over diskussion, og i lyset af den storpolitiske udvikling må det anses for sikkert, at ingen stat vil opgive tanken om at være selvforsynende med fødevarer" (s. 373). Globalt spiller Danmark kun en lille rolle, men der satses på kvalitetsvarer, og vi eksporterer omkring 2/3 af den samlede landbrugsproduktion. Nutidens kapitalkrav konfronteres med den traditionelle ideologi, at ejer og driftsleder er en og samme person, og afviklingen af selvejet er en bydende nødvendighed og erstattes af selskabseje, hvilket 15 % af landbrugene var i 2020, hvilket er fremstillingens terminus ante quem.

Torben Hansgaard (f. 1942) er cand.mag. fra Københavns Universitet (historie / geografi) og tidligere gymnasielærer. Han er forfatter inden for landbrugs- og landbohistoriske emner samt medlem af Landbohistorisk Selskab. Hans fremstilling er velskrevet. Den kan demonstrere kritisk holdning til mere traditionsbefæstede synspunkter og er velafbalanceret i sine domme. Eksempelvis anføres den påfaldende forskydning i vurderingen af landboreformerne, herunder vægtningen af reformgavernes ideelle motiver til disse. Det gamle landbosamfund var ikke så dårligt og ineffektivt som hævdedet i samtidens reformlitteratur. Den nyere forskning, som nok så meget hæfter sig ved reformernes forudsætninger og konsekvenser, påpeger, at ikke alle grupper i samfundet fik lige megen del i tidens materielle fremgang. De opadgående konjunkturer omkring 1750, som med undtagelse af 1820'erne varede indtil 1870, medførte krav om markedstilpasning og produkti-

onsforøgelse, og her valgte godsejerne generelt at øge det af bønderne så forhadte hoveri. Men skulle bønderne arbejde mere, måtte det være som enten selvejere eller i det mindste som arvefæstere.

Disponeringen af stoffet er en udfordring. At bestyre seks årtusinders landbrugshistorie kræver selvdisciplin. De ældste tider og historien før ca. 1750 er tildelt knap 40 % af stoffet. De store landboreformers æra og erhvervets påfølgende vækst og siden stagnation før ca. 1960 er tildelt ca. 50 % af stoffet og de seneste ca. 60 år ca. 12 %. Dette forekommer afgjort rimeligt. Fremstillingen rummer et betragteligt illustrationsmateriale, således fotos, tegninger, kort og planer, dertil over 70 figurer og tabeller. Illustrationerne er relevante og belyser på glimrende vis landbrugets forhold, især efter de store landboreformere. Deres proveniens anføres i billedteksterne. Der er vedføjet, ud over en indholdsfortegnelse og et kort forord, en oversigt over mønt, mål og vægt samt en kort litteraturliste, som henviser til nitten værker af oversigtskarakter, der kan supplere litteraturvejledningen. Læsere med rod i den akademiske tradition vil søge forgæves efter dokumentation i form af en traditionel annotation, hvilken forfatteren nok anså for at ligge hinsides sin målgruppes basale behov. Figurer og tabeller henviser til det benyttede materiale.

Ole Halding

På togt til Konstantinopel

Stefan Torfason og Dan H. Andersen: På togt til Konstantinopel - skibspræst Diderik Tops rejsejournal mellem København og Konstantinopel 1757-58. Frydenlund 2024. 215 sider (rigt illustreret), 299,95 kr.

Tilbage i 1989 opdagede Dan H. Andersen i forbindelse med sit historiespeciale sømandspræsten Diderik Tops rejsejournal fra hans tur til det østlige Middelhav. I mellemtiden er Dan H. Andersen blevet kendt for sine bøger om Tordenskjold og Marie Grubbe og ikke mindst for kæmpeværket om Den store nordiske Krig. Nu har han udgivet rejsejournalen

sammen med den søfartskyndige Stefan Torfason, der også har fundet den i forbindelse med et arbejde om linjeskibet "Island", det ene af de to linjeskibe, der var med på Diderik Tops rejse

Udgivelsen er forsynet med en omfattende indledning, hvor kildeforholdene nøje udredes – der er tilsyneladende tale om Tops sammenskrivning af hans egen dagbog og notater fra skibsjournalen. Forhistorien til togtet rulles ud. Vi er i den "florissante tid", midt under syvårskrigen mellem bl.a. England og Frankrig, hvor Danmarks udenrigshandel nød godt af neutralitetspolitikken. Ud over kolonihandel var der stor interesse for Middelhavet. Danmark havde allerede indgået traktater med de arabiske stater i Nordafrika, og siden 1752 havde en gesandt i Konstantinopel, som Istanbul dengang almindeligvis blev kaldt i Vesteuropa, arbejdet på en freds-, venskabs- og handelstraktat. Den faldt endelig i hak i 1756-57. Dermed skulle der være bedre muligheder for at drive handel med det osmanniske rige og sikre sig mange eftertragtede eksotiske produkter. Men i forbindelse med den endelige tyrkiske ratifikation skulle der udveksles gaver – og dem skulle de to skibe bringe med.

Indledningen, der fylder godt en tredjedel af bogen, refererer rejsens forløb og det afgørende besøg i Konstantinopel i månederne januar-marts 1758. Her bliver rejsen sat i større sammenhæng og forholdene ved det tyrkiske hof udlagt.

Men til selve journalen. Den er udgivet komplet med stort set den originale stavemåde. Præsten Diderik Top viser sig som en pedantisk registrator. Først opregner han nøje skibenes besætning af officerer, og så følger rejsen fra afsejling i maj 1757 til hjemkomst oktober året efter. Der er ikke mange kommentarer fra Top til livet til søs. Han om-

taler usentimentalt de mange søfolk, der døde undervejs og blev begravet i havet, og de søfolk, der straffes (sættes i fangehullet eller får af den reelt trettenhalede kat) eller løber bort. Skibe af forskellige nationaliteter sejler forbi, og engelske og hollandske skibes skudveksling minder om storpolitikken. I havnene kommer gæster ombord, f.eks. i Marseille, hvor den anden skibspræst dør. Det giver problemer at få ham begravet i ikke-katolsk jord – nej, så er det langt nemmere med de almindelige søfolk, der får deres grav i det konfessionsløse hav. En dag blev han afbrudt i sin prædiken, fordi der pludselig var god vind til, at skibet straks kan lette anker. Værre for søfolkene var det nok, at øllet slap op, men de fik så en større ration brændevin. Omhyggeligt gør Top også rede for mønt, mål og vægt i de forskellige havne fra Frankrig til Osmannerriget, som skibet lægger til i.

Det er beskrivelserne af byerne Smyrna (Izmir) og Konstantinopel samt af besøget på Malta, der står stærkest i journalen. Her giver Top beskrivelser af kirker, moskeer og seværdigheder på baggrund af sine få ture rundt og formidler, hvor mange forskellige nationaliteter og religiøse samfund, der lever sammen. Han er med til baller på fremmede ambassader og er især optaget af klæde- og dragten hos de kvinder af græsk og armensk afstamning, der deltager, eventuelt som hustruer til vesteuropæiske købmænd. Her møder han for alvor det fremmedartede og kigger voyeuristisk på. Højdepunktet er de officielle besøg i Topkapi-paladset. Det var jo rejsens formål at overrække gaver til sultanen. Først modtages den danske delegation af storveziren og senere af selveste sultanen. I beskrivelsen af ceremoniellet omkring sultanen giver Top et fascinerende indblik i magtens iscenesættelse - og det på et tidspunkt, hvor Osmannerriget nok ikke længere var en trussel for Centraleuropa, men dog langt fra endnu var blevet "Europas syge mand". Hvad der egentlig skete i forhandlingerne, er han uvidende om, men til gengæld kan han beskrive maden, der serveres og de gaver, danskerne modtager, ting, der relaterer til de eftertragtede kolonialvarer: kaffe, te og konfekt. På Malta beundrer Top øens frugtbarhed og registrerer de mange gode handelsvarer, men inden han og skibets øvrige besætning får lov at gå i land, er de i de 40 dages karantæne, der var obligatoriske for skibe, der kom fra Osmannerriget.

Den 2. oktober "efter lykkelig fuldendt rejse" er Top hjemme i København, og dermed slutter rejsejournalen. Af indledningen fremgår det, at det er en ganske unik kilde, samt at ekspeditionen nu ikke gav de helt store økonomiske gevinster for Danmark – det kneb ikke overraskende med at afsætte danske varer. Til gengæld banede den vejen for Carsten Niebuhr med fleres rejse til Det lykkelige Arabien få år efter.

Bogen er indbydende sat op og smukt illustreret med samtidige malerier og kort. Det er langt fra en undervisningsbog, men f.eks. i forbindelse med en studietur til

Istanbul eller Malta kan man godt tage Top i hånden og vise, hvordan stederne blev beskrevet for næsten 300 år siden.

I de senere år er der udkommet en række storartede bøger om dansk (og sønderjysk) søfarts-, koloni- og ekspeditionshistorie, og mange har fokus på det 18. århundredes maritime storhedstid. Udgivelsen af Diderik Tops rejsejournal følger sig smukt til disse og supplerer de samlende fremstillinger med en rejsendes umiddelbare og ofte naive iagttagelser.

Mads Pedersen

Fortidens læselystne børn

Charlotte Appel og Nina Christensen: På sporet af børn og bøger. Læsekultur og medier 1750-1850. Gad 2023. 352 sider, 399,95 kr.

I vinterens løb har der været mange positive anmeldelser i de store medier af Charlotte Appel og Nina Christensen: På sporet af børn og bøger. Bogen har endda været indstillet til Weekendavisens Litteraturpris 2023. Det betød, at det var med store forventninger, jeg gav mig i kast med bogen. Efter afsluttet læsning kan jeg tilslutte mig

den positive omtale, da bogen på mange måder var fascinerende og meget oplysende læsning.

Bogen dækker perioden 1750-1850, hvor børnebøger begyndte at blive mere og mere udbredte i det danske samfund. Charlotte Appel og Nina Christensen har i undersøgelsen identificeret 3100 udgivelser til børn i perioden.

Bogens forfattere har med deres forskellige baggrunde i henholdsvis kultur- og litteraturhistorien bragt børn i centrum for deres undersøgelse, hvor de har undersøgt følgende områder: Børn som bogbrugere, konkrete bogudgivelser og endelig voksne aktører i bøgernes kredsløb. Kildematerialet bag undersøgelse spænder vidt fra børns dagbøger, brevvekslinger, selvbiografier og erindringer til lokalhistorisk arkivmateriale, skolearkiver og store udenlandske samlinger af børnebogs litteratur. Hertil kommer et yderst omfattende fremstillingsmateriale, der omhandler forskellige aspekter af forskningsfeltet for udgivelsen.

Bogen er forsynet med et omfattende noteapparat samt kilde- og litteraturfortegnelse.

Bogen er kronologisk opbygget, hvor der indledes med en beskrivelse af, hvordan samfundet ønskede at fremme børns læsning, idet der ved en kongelig forordning af 1739 blev meddelt, at alle børn havde pligt til lære elementær læsning og kristen børnelærdom inden deres konfirmation. Skoleloven af 1814 betød et lovkrav om regelmæssig skolegang for børn fra 7 til 14 år. Det betød, at de fleste børn fra midten af 1700-tallet havde stiftet bekendtskab med fysiske bøger. Alt efter børnenes familiemæssige baggrund fyldte bøger og læsning mere eller mindre i hverdagslivet.

Bogen følger læselystne børns adgang til bøger gennem forskellige typer kilder. Vi præsenteres således for landbosamfundets læsekultur ved at følge navngivne bønderbørns vej ind i læsningens verden og den efterfølgende jagt i børnenes nærmiljø på læsestof. Ofte hentede børnene læsestof hos den lokale præst eller skolelærer, men der var også andre kilder til læsestof i et landsbysamfund, da en del bondefamilier havde bibler og salmebøger. Hertil kunne der findes enkelte træsnit eller illustrerede udgivelser, som børnene fik lov til at låne eller læse i, når de var på besøg.

Tilsvarende følger vi børn med baggrund i købstadsmiljøer samt fra velstillede familier, hvor børn blev undervist hjemme ved privatlærere. Det vil sikkert glæde mange af nutidens sproglærere at læse afsnittet om de velstillede børns møde med fremmedsprog gennem bøger på latin, tysk, fransk og engelsk.

Et interessant fællestræk ved beskrivelserne af børns møde med bogstaver og læsning er de mange forskellige former, som datidens læsetræning har indeholdt: Sang, musik, drama, eventyr, udenadslære, højtlesning, brevskrivning, børns egne skrivelser, udklipsbøger, boggaver, flidspræmier og mulighed for at låne bøger.

I 1800 tallets samfund blev børnebogsudgivelser en tydelig del af samfundets dannelsesidealer. Der skete således en udvikling i bøgernes indhold, hvor statsmagtens ønske om et fælles samfundssyn blev overført til børnebøgernes univers. Børnebøgerne kom dermed til at afspejle datidens syn på borgerdyd, folkefrihed, opdragelse og kønsideal.

Vi får i bogen gennemgået mange typer læsematerialer for børn, og vi kommer vidt omkring i forskellige former for udgivelser. Bogen præsenterer forskellige typer ABC'er, læsebøger, bibelhistorier, naturhistorier, billedark, billedbøger, teaterstykker, fædrelandshistorier herunder især historier om krigere og soldater og ikke mindst opbyggelige moralhistorier.

Yderligere får vi gennem Charlotte Appel og Nina Christensen: På sporet af børn og bøger, en stor indsigt i alle facetter af bogproduktion. Vi bliver præsenteret for bog-

trykkeri, bogbindere, papirhandlere, boghandlere og bogdistribution gennem forskellige forretningsmodeller. I løbet af 1800-tallet tydeliggøres det i undersøgelsen, hvordan børn blev målgruppe for en voksende kommerciel læsekultur gennem annoncer og bogkataloger.

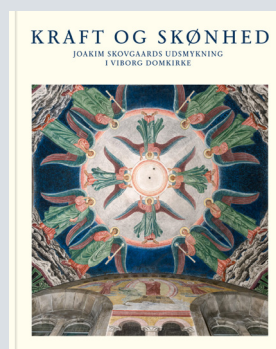
Det har på alle måder været en stor oplevelse at læse "På sporet af børn og bøger". Gennemgangen af læselystne børns søgen efter oplevelser, underholdning og spænding i bøgernes verden med deraf fedtede sider, æselører og andre efterladte brugsspør står stærkt. På mange måder føles denne udgivelse som meget vedkommende og rettidig i forhold til nutidens diskussioner om læsning og mediebrug.

Jeg vil på det varmeste anbefale bogen, hvis man som underviser ønsker viden om og inddragelse af en kulturhistorisk tilgang i ens forståelse for børns medieforbrug i fortiden og nutiden.

Susanne Geisler

Kraft og skønhed.

Iben Overgaard (red.): Kraft og skønhed. Joakim Skovgaards udsmykning i Viborg Domkirke. Strandberg Publishing 2023. 256 sider (rigt illustreret), 299,95 kr.

Jeg har altid haft en fascination af kirker, og min hustru og jeg har en erklæret plan om at besøge alle rigsfællesskabets ti domkirker. Jeg har derfor set frem til at kunne sætte mig med ovennævnte bog om udsmykningen af Viborg Domkirke (som vi endnu ikke har besøgt).

Bogen er en ret lækker udgivelse. Den er flot sat op med mange flotte illustrationer, og det er tydeligt, at man har ønsket at formidle bogens emne – Joakim Skovgaards udsmykninger – på den bedst mulige måde. Den er bygget op gennem en række artikler. Indledningsvis beskriver middelalder- og renaissancearkæolog Thomas Bertelsen selve bygningens historie og udgangspunktet for Skovgaards dekorationer. I det efterfølgende kapitel kommer historiker Poul Grinder-Hansen ind på Joakim Skovgaards kunstneriske tanker, ikke mindst hans kristne udgangspunkt og ønske om at skabe et nyt sprog for et religiøst maleri. Kunsthistoriker Iben Overgaard, der også har fungeret som redaktør for udgivelsen, sætter dernæst udsmykningen ind i en kunsthistorisk kontekst. Denne gennemgang får endnu en gennemgang af teolog, Carsten Bach-Nielsen, denne med udgangspunkt i Skovgaards religiøse og grundtvigianske udgangspunkt.

Centralt i bogen – i bogstavelig forstand – har udgiver valgt at gengive fotografier af illustrationerne i meget høj kvalitet og på blankt papir. Efter over 100 siders gengivelser af freskerne med beskrivende kommentarer får kunsthistoriker Ulla Kjær lov til at gennemgå noget af den kritik og ros Skovgaards banebrydende arbejde fik, både i sam- og eftertiden. Som en kunstner, der stod på tærsklen til det moderne, tog Skovgaard det på sig at vise, at man kunne være en fornyer, en udforsker og samtidig være kristen. Dette tager biskop Henrik Stubkjær sig af i sin beskrivelse af domkirken, som et sted hvor den bibelske fortælling kan tolkes ind i livet. Hvis man efter alt dette sidder med en følelse af, at man mangler en gennemgang af, hvordan restaureringer er foregået på et teknisk niveau, så er der sørme også et kapitel om det. Herefter følger en erindringshistorisk gennemgang af forskellige viborgenseres fortællinger om, betydningen kirken har haft for dem, hvor bogens redaktør, kunsthistoriker Iben Overgaard, har stået for research og interviews. Bogen rundes af med religionshistoriker Katrine Frøkjær Baunvigs beskrivelse af, hvordan Grundtvigs karakteristiske fortællestil har ligget til grund for Skovgaards udsmykning af domkirken.

En sådan vifte af forskellige faglige tilgange giver mulighed for at gå i dybden med baggrunden for udsmykningen af kirken, men også dens enkeltdele. Det, at hver bidragsyder er kommet med sit særlige faglige syn på emnet, gør, at bogen kan 'nørde', uden at det bliver for ensformigt at læse. Personligt fandt jeg alle kapitler interessante. Det er altid givende når et menneske, der ved noget om et emne, formidler det, så en lægmand kan følge med og forstå fascinationen (uden nødvendigvis at dele den).

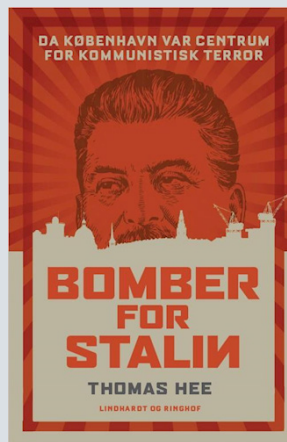
Glæden ved bogens emne stråler ud af alle kapitlerne, når de med deres forskellige tilgange til emnet, langsomt men sikkert folder fortællingen om Viborg domkirke og Skovgaards udsmykning ud for os. Mest af alt kan den ses i de valg, man har truffet i forhold til selve bogen. Den er flot sat op med mange illustrationer på kvalitetspapir. Disse får et ryk opad i kvaliteten i bogens centrale del med de mange flotte fotografier af udsmykninger.

Om man tænker at besøge kirken af personlig interesse eller som underviser – hvilket kan være i flere fag ud over historie – så kan bogen bidrage til at kvalificere besøget og mødet med illustrationerne i rummet, de er skabt til. Personligt glæder jeg mig til, at jeg skal besøge Viborg Domkirke, og over de ekstra dimensioner den oplevelse helt sikkert vil få efter at have læst denne bog. Den får min varmeste anmeldelse.

Margen Ott

Bomber for Stalin

Thomas Hee: Bomber for Stalin. Lindhardt og Ringhof 2024. 304 sider, 299,95 kr.

Bomber for Stalin fortæller i 3 hovedafsnit om opbygningen af en terrorgruppe i Norden og Nederlandene midt i 1930'erne, de aktioner den udførte og endelig optrævelingen og domfældelsen af hovedpersonerne i første del af krigen, hvor Danmark jo så er blevet besat, og Gestapo også spiller en rolle.

Bogen bygger i høj grad på arkiver om efterforskningen af gruppen, som PET har givet forfatteren adgang til. En enkelt kasse med dokumenter forblev under lås og slå, da den indeholdt dokumenter, der ifølge PET fortsat ville kunne bringe Danmarks sikkerhed i fare.

Det er selvfølgelig en styrke med dette primære kilde-materiale, der gør, at vi kan komme helt tæt på, hvordan aktørerne gebærdede sig, hvorfor og endda hvad de undervejs gjorde sig af overvejelser om den politiske sag og hinanden. Flere af dem havde nemlig ikke problemer med at fortælle, da politiet først fik fat i dem. Det kommer til at lugte lidt af skæg og blå briller. Også fordi man sidder tilbage med et indtryk af, at de danske terrorister, der opererede fra København, egentlig ikke var særligt skarpe til deres "arbejde." Faktisk bruges betegnelsen sabotage/sabotører også lidt i flæng, særligt når det lykkes dem at gøre materiel skade på skibe, der bygges eller sejler med varer for de fascistiske lande. Materialet er dog ikke fyldestgørende, og andre mulige sabotageaktioner kan også have ført til tab af menneskeliv, og dermed måske i højere grad fortjent betegnelsen terror. Men der er ikke nogen nærmere afklaring af begreberne i bogen.

Ind imellem bliver forfatteren efter min mening lidt for optaget af detaljerne i kildematerialet. Detaljer er selvfølgelig til for at skabe indlevelse, men fra tid til anden går det ud over fremdriften i fortællingen. Et enkelt eksempel fra opklaringsfasen på s. 256 i forbindelse med en flugt fra Vridsløselille, som også kan give læseren et indtryk af stilen: "Med den prustende søfyrbøderformand imellem sig nåede de sidste to frem til vognen, der straks satte i gang. Det gik stærkt, og chaufføren bekymrede sig ikke om at bremse, da en flok løse høns hvirvlede ud foran vognen, som efterlod en byge af fjer i sin slipstrøm." Ski' nu være med de høns.

Måske skyldes denne indvending også, at anmelderen er lidt skeptisk overfor, om emnet kan bære 280 sider. Forfatteren siger selv et sted, at grunden til, at emnet ikke har vakt opmærksomhed før, måske er, at terrorgruppen ikke havde så stor ødelæggelseskraft (s. 265). Men ser man den danske celle som del af den større gruppe som Ernst Woll-

weber af kontakter i Moskva havde fået i opdrag at bygge op, bliver det mere betydningsfuldt.

Ovennævnte indvending om fortællestilen skal dog ikke skygges for, at bogen også mange steder er en interessant skildring af en stigende ideologisk polarisering, og af hvordan denne kan føre til radikaliserings, vold og terror.

Troels Grøn

Velskrevet portræt af en periode i et meget usympatisk imperiums historie

Tom Holland: PAX. Krig og fred i Roms guldalder. Kristeligt Dagblads Forlag 2023. 410 sider, 295 kr.

Tom Hollands "Pax" er primært en historiebog om magtpolitik og imperiebyggeri i perioden, der strækker sig fra Kejser Nero (54-68) til Kejser Hadrian (117-138). Den bygger loyalt på romerske kilder af Sueton, Martial, Tacitus, Cassius Dio, Plinius d. yngre, Juvenal, Jusefus for at nævne nogle. For antikkens historikere og satirikere var årsager til begivenhederne

altid at finde i eliternes forskellige personers egenskaber og handlinger. En egentlig analyse af samfundsdynamikker mv. var ikke noget, man på den måde gav sig af med, sådan som nutidens historikere ofte gør.

Tom Holland bygger sin bog på sin detaljerige viden om Romerriget. Man nyder godt af hans nære kendskab til de antikke tekster, og man fornemmer gennem hele bogen, at kilderne danner afsæt for Hollands elegante reformuleringer. På den måde kommer den moderne læser tæt på de oprindelige romerske tekster uden altid at vide det, takket være forfatterens veldrejede tilpasninger.

Holland går kronologisk til værks og starter med Nero, som han på mange måde giver et pænt skudsmål uden dog at lægge skjul på den megalomane kejsers ekstreme udskjelser. Læseren skal jo ikke snydes for de mange saftige historier. Jeg var for eksempel ikke inde i den bizarre historie om genskabelsen af Neros elskede dronning Poppea i "Sporus" krop og hans/hendes/dets (?) vanvittige skæbne efter Neros død. Holland fortsætter med de 4 kejsere fra firkejsreråret 69 e.Kr., hvor kejserne Galba, Otho, Vitellius samt Vespasian afløste hinanden under alt andet end fredelige omstændigheder. Her har man virkelig glæde af forfatterens detaljerede kendskab til magtkonstellationerne i riget og de mange forskellige personer og legioner, der befandt sig rundt om i Romerriget. Da kilderne til

perioden er rammesættende for Holland, afsætter han da også et helt kapitel til Plinius den Yngres beretning om Vesuvus udbrud i 79 e.Kr. Det har lidt karakter af en digression i forhold til formidlingen af den imperiale - politiske - fortælling. Behandlingen af de tre flaviske kejsere Vespasian, Titus og Domitian, lægger hovedvægten på sidstnævnte, der modsat den traditionelle opfattelse fremstilles som en kejser, der gennemførte vigtige reformer, som dannede et nødvendigt grundlag, for at kejserdømmet kunne opretholdes af efterfølgerne Nerva, Trajan og Hadrian. Men rolig nu - vi bliver ikke snydt for Domitians excesser.

Historikeren Tom Holland er ansat på det fornemme Cambridge universitet og sikkert kendt af mange for den underholdende podcast "The rest is history". Hans bog henvender sig til et historieinteresseret og dannet (britisk) publikum, der ikke nødvendigvis beskæftiger sig med historie til daglig. Tom Holland optræder således i rollen som historikeren, der formidler den store fortælling om romere og ikke som den videnskabelige historiker, der piller kilderne fra hinanden og eksplicit inddrager arkæologien i en fortolkning af dette og hint. Historikere med nøje indsigt i Romerriget vil givetvis kunne rejse indvendinger mod Hollands ligefremme skildringer af det historiske forløb i imperiets historie og pege på tilvalg og udelukkelse i kildematerialet. Men det ændrer ikke på, at forfatterens fremstilling synes at holde vand ud fra den præmis, at Holland ikke selv digter og fortolker ud fra sin egen synsvinkel og samtid, men holder sig til kilderne.

Bogens titel "Pax" refererer til det romerske slogan "Pax Romana". Den romerske fred. Det var en tilstand, som Kejser Augustus (27 f.Kr. til 14 e.Kr.) brystede sig af at have skabt i det romerske rige, efter at interne magtkampe og borgerkrige herskede i det sidste årh. før Kristi fødsel. Det er nu ikke ligefrem fred og fordragelighed, der herskede i perioden 69-138 e.Kr. I år 69 e.Kr. kæmpede 4 usurpatorer om kejsermagten efter Neros selvmord. Herefter rykkede legionerne ud ofte med kejsere i spidsen for at slå oprør og invasioner ned. Mest berømt er nedkæmpelsen af de jødiske oprør i 70 og 135 e.Kr., men perioden bød også på sejren over - og nedslagtningen af Dakerne, gentagne togter mod germanske stammer og vedvarende krigstilstand i Britannien samt Trajans mislykkede forsøg på at gøre Alexander d. Store kunsten efter og erobre dele af Asien for nu bare at nævne de mere spektakulære, krigeriske begivenheder, der er fremstillet i bogen.

Forfatterens kæmpe viden og overblik over alle de mange magtkonstellationer, som på daværende tidspunkt var på spil i Romerriget, gør, at PAX ikke bare er endnu en bog om en periode i det romerske riges lange historie. Dens indføring i de mange detaljer om personer, legioner, begivenheder og rivaliseringer er i mange tilfælde nye for mig eller ligger dybt begravet i hukommelsen. Jeg bilder mig således ind at være blevet klogere af at læse Pax. Bogen er på den måde en gedigen historiefremstilling om en perio-

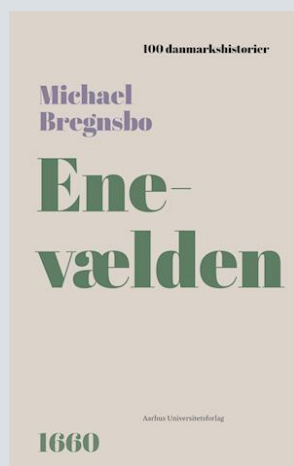

de i Romerrigets historie, der ikke er lige så velbelyst som andre fx slutningen af sidste årh. f.Kr. Den er både fagligt grundfunderet og ganske underholdende. Det er en bog, man passende kunne hygge sig med i sin sommerferie et lille sted på Amalfikysten ikke alt for langt fra Pompei, men ikke ligefrem en bog, der lægger op til at blive inddraget i historieundervisningen i gymnasiet.

Jørgen Lassen

Enevælden 1660: En klar, præcis og veltilrettelagt gennemgang af enevældens opståen, udvikling og aftryk

Michael Bregnsbo: Enevælden. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2023. 100 sider, 129,95 kr.

Som historielærer og generalist er jeg ofte på jagt efter gode overskuelige tekster, der kan give en god indføring i et kompliceret historisk stofområde. Og her kommer serien 100 danmarkshistorier fra Aarhus Universitetsforlag ind i billedet.

Konceptet er følgende: forskellige forskere formidler viden om begivenheder og tematikker fra danmarkshistorien på 100 sider. Serien er på mange måder en gave til historielærere, da den netop giver en præcis og overkommelig indsigt i et historisk emne på relativt kort tid. Enevælden 1660 er ingen undtagelse. Den lille bog giver et indblik i den danske enevælde 1660 til 1848, samtidigt med at den bidrager med nuanceringer og nye perspektiver på enevælden som fænomen. Jeg har både læst bogen og lyttet til den velindtalte lydbog.

I forhold til andre udgivelser i serien, jeg har læst, indeholder Enevælden 1660 relativt få anekdoter eller beretninger om enkeltpersoner. I stedet vælger Michael Bregnsbo at fokusere på selve det politiske system. Og det gør han godt.

I bogen gives interessante svar på, hvorfor enevælden blev indført, hvordan regimet og ideologien blev legitimeret, samt hvordan de forskellige enevoldskonger hver især forvaltede deres magt.

Kapitlet "Al magt" indeholder en gennemgang af, hvordan statskuppet blev gennemført. Bregnsbo argumenterer her for at indførelsen var en "perfect storm". Det kom her

bag på mig, i hvor høj grad statskuppet kun kunne lade sig gøre, fordi omstændighederne var, som de var.

Kapitlet "Ide" giver en indførelse i ideologien bag regimet, herunder enevælden som teokrati og nuanceringer af begrebet "Konge af Guds nåde". Også her var for mig flere nye indsigter, bl.a. hvordan vi nok ikke bør tage det alt for bogstaveligt, når det siges, at det enevældige styre blev legitimeret ved at Gud havde givet kongen al magt. Jeg må indrømme, at det er en faglig pointe, jeg ofte har skrevet på whiteboardet i undervisningen og formidlet til eleverne. Og som jeg efter at have læst Enevælden 1660 må nuancere.

Bogen afrundes med kapitlet "Arven", der bl.a. viser, hvordan enevældens aftryk kan spores i nutidens administration og politiske system. Desuden laves spændende sammenligninger med det politiske system og den politiske kultur i Sverige m.m.

Alt det ovenstående vil kunne serveres som gode fuldfede faglige pointer i undervisningssammenhæng.

Rent sprogligt egner bogen sig dog ikke som læremiddel. Her ville jeg foretrække at bruge en decideret lærebog eksempelvis Enevældens Tid af Rasmus Thestrup Østergaard. Men Enevælden 1660 er mere end egnet til at læse som baggrund for undervisning eller som udgangspunkt for et undervisningsforløb om enevælde. Jeg vil derfor anbefale at sætte en eftermiddag af til at læse Enevælden 1660 med en stærk kop kaffe - samt noget til at tage noter på til alle de gode faglige lunser, som bogen giver.

